

ПРЕДРАГ ПУЗОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.222(497.11)-773-726.3(497.13):929"1914/1918"(093.2)
271.222(497.11)-773-726.3(497.7):929"1914/1918"(093.2)
323.281(497.13)"1914/1918"(093.2)
323.281(497.7)"1914/1918"(093.2)

ПРИМЉЕНО: 26. 2. 2017.
ОДОБРЕНО: 27. 3. 2017.

СТРАДАЊЕ СВЕШТЕНИКА ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА ПОДРУЧЈУ ПАКРАЧКЕ И БИТОЉСКЕ ЕПАРХИЈЕ

Сажетак: У раду су изнети подаци о страдању једног броја свештеника током Првог светског рата на подручју Пакрачке и Битољске епархије. Подаци се чувају у Архиву Светог архијерејског синода у Београду. ► *Кључне речи:* Први светски рат, свештеници, интернација, Пакрачка епархија, Битољска епархија

На захтев Светог архијерејског синода бр. 3265/зап. 1143 од 18/5. априла 1940. године да се доставе подаци о прогону и страдању српских свештеника током Првог светског рата ради издавања Споменице, епископ Пакрачки Мирон доставио је извештаје за 11 свештеника. У пропратном акту Светом архијерејском синоду каже да је „било још више свештеника, који су били под полицијском паском и кућним затворима, што међутим овде није наведено“.¹ Доносимо скраћене изводе из достављених извештаја који се чувају у Архиву Светог архијерејског синода.²

Свештеник Јован Б. Шарић, парох у Кусоњима, написао је кратак извештај за свог претходника на овој парохији покојног јереја Мирка Продановића. „Био је прогањан и интерниран у Славонској Пожеги, а колико је дуго и где још био у интернацији, то овој управи није познато.“³

О патњама о. Методија Брадића током Првог светског рата, сабрата манастира Ораховице, извештај је на основу личног Методијевог сведочења написао јеромонах Теофан Драгутиновић, намесник манастира Ораховице. По извештају о. Методије је рекао: „У години 1914. био сам ухапшен по налогу општинског управитеља у Ораховици Антуна Коса, али сам на интервенцију овоманастирског пријатеља ондашњег Осечког поджупана пуштен и по њему

¹ Православни епископ епархије Пакрачке, бр. 638, 18. јул 1940.

² Архив Светог архијерејског синода АС, Ф, IX, 1941.

³ Српска православна парохија у Кусоњима, бр. 112, 6. јул 1940.

осуђен на кућни затвор, који је трајао око три месеца. За све време трајања рата био сам под оптужницом и истрагом, а ово је престало тек након пада аустро-угарске и ослобођењем Срба.⁴ У истом извештају јеромонах Теофан је о свом страдању записао: „Као ђак манастира Јаска ноћу 1915. између св. Богојављења и св. Јована за време мађарско-жандарске преметачине, а по налогу градског комесара у Сремским Карловцима злогласног Валке, истеран сам у кошуљи и гаћама из кревета и онако го и везан стајао у снегу преко два сата, док је мађарска солдатеска вршила преметачину у целом манастиру.“ У пројекту пише да су из манастира Јаска сви калуђери истерани и да је једино он као домородац остао сам у манастиру око месец дана. За то време је био два пута претучен од мађарских жандара. Потом је „затворен у среском затвору у Иригу осам дана, а затим пуштен у манастир, где сам пробавио око десет дана, те сам након тога био отеран на присилан рад, где сам касније регрутован и као такав, прбавио сам, које у Мађарској, Чешкој и Галицији око три месеца.“ На интервенцију општинског бележника Србина Миливоја Мандића враћен је у манастир Јазак. „Како у манастиру Јаску није било угодно примати батине и гледати честе преметачине, то сам се преселио за ђака у манастир Бешеново, где сам и дочекао васкрс Србије и ослобођење српства.“⁵

Парох ораховачки Доситеј Теодоровић у извештају написао је да је за време Првог светског рата био три месеца таоц у Штифту и у Суботици. Након осам дана по повратку на парохију у Срему интерниран је у манастир Гомирје, где је остао годину ипо дана.⁶

За бившег пароха клоковичког покојног Константина Мијачевића забележено је да је за време Првог светског рата „многo шиканиран од аустријских власти“. У извештају пише: „Одмах у почетку рата дошла је по њега жандармерија, везала га у ланце и одвела на раскршће села где је везан уз кола стајао два сата док су жандарми обавили неке извиде. Најприје је био затворен код полиције у Сл. Броду а после интерниран у манастиру Гомирју све до год. 1916. мјесеца априла.“⁷

Настојатељ манастира Пакре игуман Јефрем доставио је податке о прогону и затварању од аустријских власти старешине овог манастира игумана Доситеја Кутузова „кога се душа бунила и негодовала противу њихове тираније над невиним српским народом. Хапшен је и интерниран 1904., 1908. и 1915. године. Био је у броју оних виђених Срба у велеиздајничком процесу.“⁸

За почившег протојереја и архијерејског намесника пароха у Великим Бањама Панта Бикичког свештеник Павле Шамиљски написао је кратко да је „за време прошлог Светског рата био од тадашњих аустро-угарских власти

⁴ Српски православни манастир у Ораховици, бр. 213, 5. јул 1940.

⁵ Српски православни манастир у Ораховици, бр. 213, 5. јул 1940.

⁶ Српска православна парохија ораховачка, бр. 187, 5. јул 1940.

⁷ Српска православна парохија клоковичка, бр. 202, 22. јун 1940.

⁸ Српски православни манастир у Пакри, бр. 70, 24. мај 1940.

интерниран у манастиру Лепавини за свој национални рад⁹. У продужетку извештаја каже да је за проту тражио податке од супруге Катињке, али да она није одговорила.⁹

Свештеник Михаило Умљеновић, парох кобашки, о свом страдању написао је да је ухапшен 26. октобра 1914. године а да је сутрадан ноћу предат жан-дармерији у Ориовцу, одакле је везан одведен у Славонски Брод, где је остао до 15. децембра 1914. године, када је пуштен кући. „С јутрења на први дан Божића опет отеран у Брод и предан војној команди. Ту сам преноћио и други дан Божића предан Среском Начелству.“ Срески начелник му је саопштио да је „политички непоуздана особа“. Уочи Сретења послат је с почившим Мија-чевић Костом, парохом клоковичким, у манастир Лепавину, где су остали три месеца и били су без пратње. „Одатле смо и опет без пратње послани у манастир Гомирје и остали до 16. фебруара 1916. У манастирима је било добро, чини ми се на заузимање православног Епископа блажено почившег Илариона, који је сваки час тражио заштите.“¹⁰

У обрадовачкој парохији према извештају јеромонаха Митрофана Илинчића није било интернираних и затворених Срба током Првог светског рата. Међутим, од Срба је „неправедно и немилосрдно“ одузимана имовина за ратне потребе са „мизерним“ надокнадама. За себе је написао да му је почетком рата претрешена кућа и да су му неки предмети однети. Марта месеца 1917. године оптужен је за велеиздају, јер је наводно рекао: „Не дао Бог мира, док српска војска овамо не дође“. Није осуђен захваљујући помоћи пријатеља „и доброг бранитеља“.¹¹

Извештај о малтретирању свештеника чаглићког Милоша Ђелајлије написао је Андрија Раичевић, привремени парох чаглићки. Из извештаја се види да је свештеник Милош Ђелајлија све време Првог светског рата био код куће. Он је као и остали свештеници „малтретиран и шиканиран“. Често је био у кућном затвору. Прогоњена је и затварана и његова мајка због националног рада. Једном приликом кад су је одвели у затвор узвикнула је: „Господе, држава која се боји баба мора да пропадне“.¹²

Протојереј Марко П. Витас, парох великобарањски, у извештају о себи каже да је Престојништво Кр. Котарске Области у Новој Градишки доставило му акт 15. октобра 1914. године бр. 328 који гласи: „Пречасном господину Марку Витасу, пароху у Врдовљанима Кр. котарска област обналази под пријетњом најстроже казне забранити Вам одстранити се из куће свога службовања, осим у послу службеном, а подједно се забрањује похођење Вашег дома особама, које немају тамо службеног посла“. У допису даље пише да је на основу тога наређења „оружничка станица у Окучанима вршила строги полицијски

⁹ Српска православна парохија Велико Бастајска, бр. 279, 26. мај 1940.

¹⁰ Српска православна парохија кобашка, бр. 149, (8) 21. мај 1940.

¹¹ Српска православна парохија обрадовачка, бр. 88, ех 1940.

¹² Српска православна парохија чаглићка, бр. 195, 8. мај 1940.

надзор нада мнош похађајући ме и обилазећи пречесто, истражујући ко посјећује мој дом. Нарочиту истрагу је станица водила о томе да је парох Доњо Рајићки ондашњи јереј Данило Подунавац, `велеиздајник` потајно долазио код мене у Врбовљане, и да смо нас двојица потајно конспирирали.¹³

Парох у Новој Градишци протојереј Милан Ј. Димић у извештају пише да је на празник Усековања после Свете Литургије 1914. године лишен слободе и да је одведен у полицијски затвор у Копривници а одатле на Малу Госпојину у војнички домобрански затвор у Загребу као велеиздајник. У затвору је провео седам месеци. Након проведене истраге пуштен је кући пред Лазареву Суботу 1915. године.¹⁴

На основу ових података који се први пут објављују видимо да је свештенство Пакрачке епархије, као уосталом и остало српско свештенство, прогоњено, злостављано, затварано а неки су интернирани. Нажалост, не може се стећи потпуна слика о пострадалим свештеницима ове епархије јер за све пострадали нису достављени подаци.

На распис Светог архијерејског синода бр. 326/1143. од 18/5. априла 1940. године прикупљени су подаци за један број свештеника који су пострадали од Бугара пре и током Првог светског рата на простору Битољске епархије. Прикупљени подаци се налазе у Архиву светог архијерејског синода.¹⁵

Према извештеју Архијерејског намесника кичевског пре Првог светског рата у том намесништву због свог националног рада убијена су од бугарских егзархиста два српска свештеника: Анђелко Лазаревић и Китан Јелисављевић.

Свештеник Анђелко Лазаревић рођен је у селу Премки близу Кичева. Његов отац Змајко је као дете одлазио у Београд у печалбу. Стекавши пекарску радњу желео је и сина да упути у те послове, како би га сачувао од непријатеља који су мрзели његовог оца зато што

Свештеник Анђелко Лазаревић

¹³ Српска православна парохија Велико Набрђска, бр 120, 14/1. мај 1940.

¹⁴ Српска православна парохија Ново Градишка, бр. 361, 24. мај 1940.

¹⁵ Архив светог архијерејског синода, АС, Ф, IX, 1941.

је Србин. Видевши да његовог сина не интересује пекарски занат него књига послао га је у Београд у школу. По завршеној школи враћа се у завичај 1898. године. Постављен је за учитеља у селу Крушју у поречком крају. Будући Србин супроставио се егзархистима организовањем српских чета и отварањем српских школа. Истовремено поред националног рада спремао се за свештенички позив у Поречком манастиру. У чин свештеника рукоположен је у месту рођења у селу Премки 1901. године. Као национални радник и узоран свештеник био је трн у очима егзархиста. Његов велики противник егзархијски епископ Козма није бирао средства да уклони своје противнике. Он је најмио људе који су 1. априла 1905. године убили свештеника Анђелка и његовог оца Змајка.¹⁶

Други свештеник који је пострадао од егзархиста је Китан Јелисављевић. Рођен је у селу Орланцима. После основне школе спремао се за свештенички чин у манастиру Свете Пречисте. Након рукоположења постављен је за пароха орланачког. Као свештеник бавио се националним радом због чега су га 1907. године бугарски четници на превару одвели од куће у село Ижиште, где су га мучили покушавајући да га одврате од националног рада и да га придобију за себе. Не успевши у својим намерама одвели су га у једну шуму близу села Ореовца и више пута су га стављали на вешала и скидали са њих. На крају скинувши са њега одело боли су га ножевима. Свештеник Китан је молио своје мучитеље да му тело предају његовој родбини да га сахране. Његова молба није услышана тако да се не зна где се налазе његове мученчке кости.¹⁷

У поречком срезу 1915. године Бугари су убили тројицу свештеника: Ристу Андрејевића, Јована С. Поповића и Тасу Конета Апостоловића. Према извештају поречког архијерејског намесника, свештеник Риста Андрејевић рођен је у селу Локвице. У чин свештеника рукоположио га је епископ Антим. Био је парох манстирачки и старшина манастира поречког Свете Богородице. Због националног рада Бугари су га под стражом спровели у среско начелство Јужни Брод, где је убијен.¹⁸

Јована С. Поповића рукоположио је у чин свештеника епископ Поликарп. Био је парох у селу Црешњеви и Белици. Убили су га Бугари због тога што је био веома активан национални радник.¹⁹

Трећи свештеник кога су Бугари убили у поречком срезу због националног рада био је Тасе Корнета Апостоловић. Рођен је у селу Крапе. У чин свештеника рукоположио га је епископ Варнава. Службовао је у свом родном селу Крапе, Барбаросу и управљао је манастиром Светог Спаса у селу Зрзу. Тела прве двојице свештеника сахрањена су у заједничку костурницу код поречког манастира, док се за тело свештеника Тасе не зна где се налази.²⁰

¹⁶ Архијерејски намесник среза кичевског, бр. 1333, 27. јун 1940, Кичево.

¹⁷ Архијерејски намесник среза кичевског, бр. 1333, 27. јун 1940, Кичево.

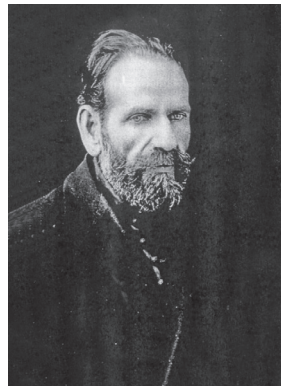
¹⁸ Православно архијерејско намесништво Поречко, бр. 831, 21. XII 1940, Јужни Брод.

¹⁹ Православно архијерејско намесништво Поречко, бр. 831, 21. XII 1940, Јужни Брод.

²⁰ Православно архијерејско намесништво Поречко, бр. 831, 21. XII 1940, Јужни Брод.

Свештеник ЈОВАН ПЕТРОВИЋ

Свештеник МЕТОДИЈЕ РИСТИЋ

У струшком намесништву је, према извештају архијерејског намесника, шест свештеника мучено и зостављано. Неки од њих су убијени, неки интернирани, неки су умрли враћајући се из интернације кући, а двојица су преживела и наставила своју свештеничку службу. Свештеник Риста Поповић, парох доњобелички, убијен је од бугарских војника 1915. године. Њега су бугарски војници ухапсили у цркви за време службе у Доњој Белици и зверски га убили на путу Доња Белица-Струга. Други парох доњобелички Спасоје Поповић интерниран је 1916. године у Бугарску. У интернацији је остао до 1918. године. На повратку из интернације умро је на путу за Кичево. Свештеник Сотир Поповић, парох горњо-белички, интерниран је 1916. године у Бугарску. Из интернације се вратио крајем 1918. године. Умро је маја месеца 1919. године у родном месту Горњој Белици. Други парох горњо-белички Ставра Пинтовић интерниран је 1917. године у Параћин, где је остао до краја 1918. године. Враћајући се кући умро је јануара месеца на путу у Гостивар. Рат су преживели свештеници Паун Станковић и Антоније Поповић. Свештеник Паун Станковић, парох радождански, био је у другој половини 1916. године интерниран у једно село среза охридског, где је остао до краја 1918. године. Преживео је рат и наставио свештеничку службу на својој парохији. Свештеник Антоније Поповић, парох вевчански, интерниран је у неко место у срезу кичевском. Преживео је рат.²¹

Свештеник Методије Ристић, парох други прилепски, описао је своје интернирање у Бугарску. Наиме, њега су интернирале у град Хасково бугарске војне власти, недељу дана пре офанзиве наше војске. Ту је провео пет месеци. Одавде је премештен у Велико Трново, где је провео шест месеци, а потом је премештен у град Русе на Дунаву. У интернацији је остао до свршетка рата и није, каже, имао никаквих непријатности.²² У истом извештају пише да је

²¹ Православно архијерејско намесништво струшко, бр. 484, 21. август 1940, Струга.

²² Српска православна парохија II прилепска, службено, 30. јул 1940, Прилеп.

након две недеље од његовог интернирања интерниран у град Хасково и свештеник из Прилепа Јован Петровић са групом Срба. Они су били под полицијском контролом. Одавде ће војне власти преместити свештеника у Јамбол, где је остао до краја рата.²³

Архијерејски намесник дебарски у свом извештају пише да је из тог намесништва био интерниран свештеник Момир Тодоровић из села Гаре, парох гарски. Интернирале су га бугарске власти августа 1916. године у Карлово, где је провео три године. Преживео је рат и умро је у свом селу 1932. године.²⁴

О интернирању гопешких свештеника румунске националности (срез преспански) од бугарских власти извештај је написао њихов наследник гопешки парох. Извештај је написао на основу сведочења преживелог интернирца свештеника Ђорђа Козмеску. Из извештаја се види да су бугарске власти свештенике Ђорђа Козмеску и Риста Леву у пратњи двојице наоружаних војника спровеле преко Прилепа, Скопља и Софије у Стару Загору. Војници нису били љубазни, али нису били ни груби. У Старој Загори дата им је извесна слобода па су могли да иду у варош и цркву. Тамошње свештенство их је лепо примало. У Старој Загори су остали 26 месеци, након чега су их пустили да се врате у Гопеш.²⁵

Своју интернацију лично је описао свештеник треће парохије крушевске Душан Станковић. Из извештаја се види да је он био копривнички свештеник код Неготина и да је 1915. године избегао у Косовску Митровицу. Аустријски војници су га ухапсили на путу Косовска Митровица – Рашка. Спроведен је у Крагујевац, где је истог дана увече успео да побегне. Неколико дана је провео у једној приватној кући у Крагујевцу, а онда је успео да од окупационих власти добије објаву да може да отпутује у село Душановац код Неготина, где му је била породица. После неколико дана бугарске власти су га интернирале у Неготин а 1. јануара 1916. у Карлово, где је остао до половине 1917. године. Одавде је спроведен у Ески Џумаји, где је остао до 1918. године. У Карлову је био без страже и могао се слободно кретати, а у Ески Џумаји је био у логору под стражом.²⁶ Након ослобођења службовао је на трећој крушевској парохији.

О страдању кривогаштанског свештеника Косте Јанковића извештај је написао његов наследник свештеник Сп. Поповић. По том извештају, Коста је рођен 1840. године. Завршио је манастирску школу у манастиру житошком Светог Атанасија код Крушева. Рукоположен је у чин свештеника 1882. године у Битољу од грчког епископа. Постављен је за пароха кривогаштанског на 25 српских кућа колико их је тада било. На овој парохији је остао до своје мученичке смрти. Истицао се националним радом због чега је био омрзнут од Бугара. Убијен је новембра месеца 1915. године у својој кући са снахом

²³ Српска православна парохија II прилепска, службено, 30. јул 1940, Прилеп.

²⁴ Православно архијерејско намесништво дебарско, бр. 462, 16/29. јул 1940, Дебар.

²⁵ Православна парохија гопешка, бр. 224, 8. III 1940, Гопеш.

²⁶ Парох III крушевски Душан Станковић, 8. VII 1940, Крушево.

Маријом и унуком Јованом, старим три године. Све троје су били сахрањени у кућном дворишту.²⁷

На основу казивања сведока, извештај о страдању свештеника Петра Костантиниовића написао је свештеник Спиро Танасковић. Петар је рођен 1875. године у селу Зашљу код Крушева у свештеничкој породици. Наследио је свога оца и као узоран свештеник био је трн у оку бугарских власти. Још првих дана окупације непријатељи из његове најближе околине опљачкали су му кућу. Потом је окован са неколико својих сарадника и по киши и блату поведени су према Прилепу. Непријатељи су планирали да их на путу стрељају. Када су се спремали да изведу овај злочиначки чин, свештеник Петар се на чудесан начин спасио. Када је изда-то наређење да се Петар и његови сарадници удаље три корака од пута да би их стрељали, Петар је осетио да су му спали окови са ногу. Пошто је била помрчина он се одлучио да побегне. Непријатељ је за њим испалио много куршума, али је остао неповређен. Нажалост, његови сарадници су стрељани. После скривања неколико месеци вратио се кући. Доживео је крај рата и слободу.²⁸

Закључак

На основу сачуваних извештаја у Архиву светог архијерејског синода у раду су изнети подаци о страдању свештеника са простора Пакрачке и Битољске епархије пре и током Првог светског рата. Неки свештеници су зостављани и интернирани а неки су убијени. Овим радом нису обухваћени сви пострадали свештеници већ само они о којима има извештаја у Архиву светог архијерејског синода.

ИЗВОР

Архив светог архијерејског синода, АС, Ф, IX, 1941.

SUFFERING OF PRIESTS DURING THE FIRST WORLD WAR IN THE PAKRAC AND BITOLA EPARCHY

PREDRAG PUZOVIĆ
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

Abstract: The paper presents data on suffering of a number of priests during the First World War in the Pakrac and Bitola eparchies. The data are stored in the Archive of the Holy Synod in Belgrade. ► *Keywords:* First World War, priests, internment, Pakrac eparchy, Bitola eparchy

²⁷ Извештај је написао кривогаштански свештеник Сп. Поповић, 1. VII 1940.

²⁸ Извештај је написао свештеник Спиро Танасковић.